

Dorota Bełtkiewicz

Akademia Ignatianum w Krakowie

Stymulacja rozwoju językowego i emocjonalnego dziecka poprzez zastosowanie logopedycznej bajki terapeutycznej

Wprowadzenie

Logopedia stale poszukuje nowych, atrakcyjnych form oddziaływania, które uwzględnią cele pomocy, oczekiwania potrzebujących, przyniosą trwałe rezultaty. Szczególnie wymagającymi odbiorcami wsparcia logopedycznego są dzieci, dla których sens współpracy z logopedą często nie jest w pełni zrozumiały, a działania profilaktyczne i terapeutyczne nierzadko kojarzą się im z wysiłkiem, dyskomfortem.

Skuteczność treningu logopedycznego jest warunkowana poprzez:

- świadomość celu i sensu,
- systematyczną realizację zaleceń,
- utrwalanie osiągniętych rezultatów.

Celem zobrazowania małemu odbiorcy problemu językowego i sposobów jego skutecznego rozwiązania oraz zmotywowania do wykonywania zadań i utrwalania efektów, do tradycyjnego oddziaływania logopedycznego włączona została *bajkoterapia*, stworzone nowe narzędzie – *logopedyczna bajka terapeutyczna*.

Zastosowanie utworów literackich, zwłaszcza wierszy, w pracy logopedy z dzieckiem (Ostasz 2011; Pawłowska-Jaroń 2011) podnoszone było przez wielu badaczy. *Bajka terapeutyczna* jednakże jest specyficznym rodzajem tekstu, ukierunkowanym na istotę problemu, jaki dotyczyć może dziecka, oraz na strategię radzenia sobie z nim.

Bajkoterapia

Biblioterapia to oddziaływanie na odbiorcę za pomocą właściwie dobranych tekstów. Maria Molicka definiuje ją następująco: „należy do metod terapeutycznych, mówi się o niej w kontekście psychoterapii, terapii pedagogicznej, profilaktyki czy działań pomocowych mających na celu wspieranie w sytuacjach emocjonalnie trudnych, a także wspomaganie w procesie rozwoju psychicznego” (2011), dziś śmiało można dodać: także w logopedii.

Szczególnym, najpopularniejszym w Polsce w XXI wieku, jak zauważa Wita Szulc, rodzajem biblioterapii jest bajkoterapia (Szulc 2011). Ta forma oddziaływania kierowana jest głównie do dzieci. Odpowiedni wiek adresatów waha się w opracowaniach teoretyków i praktyków, jednakże przeprowadzone badania własne potwierdzają skuteczność metody w pracy z dziećmi w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym (od 3 do 10 lat).

Nadrzędnym mechanizmem w bajkoterapii jest proces identyfikacji odbiorcy z głównym bohaterem. Dziecko, poprzez odkrycie analogii między własnymi doświadczeniami a losami bajkowej postaci, utożsamia się z nią, przejmując prezentowane w utworze modele radzenia sobie z sytuacją trudną, problemem. Przygody bohatera zakończone sukcesem przywracają wiarę we własne możliwości, podnoszą samoocenę, motywują do działania.

Działania biblioterapeutyczne, według Anny Bautsz-Sontag, zatem także bajkoterapeutyczne, „zaznaczają się jako bezpieczne, niezagrażające i nieinwazyjne doświadczenia przynoszące świadomość intrapersonalną oraz interpersonalną” (Bautsz-Sontag 2013). Bajkoterapia wspiera jednostkę w rozwoju osobistym i społecznym, pomaga rozwiązywać konflikty (Bełtkiewicz 2016) wewnętrzne (wybór właściwej strategii działania), jak i zewnętrzne (brak akceptacji w grupie rówieśniczej, agresja ze strony innych).

Bajki terapeutyczne

Bajkoterapia polega na zastosowaniu specjalistycznie skonstruowanych tekstów, *bajek terapeutycznych*, które skoncentrowane są na konkretnym problemie. Maria Molicka (2011) wyróżnia funkcję psychoedukacyjną, psychoterapeutyczną oraz relaksacyjną. Bajki psychoedukacyjne służą najczęściej profilaktyce, mają pomóc zapobiec negatywnym skutkom potencjalnej sytuacji kryzysowej, niekorzystnej, w której może znaleźć się dziecko. Utwory tego typu wyposażają w modele myślenia i zachowania wobec nowej, trudnej okoliczności. Poszerzają wiedzę, oswajają z realnymi zagrożeniami.

Bajki psychoterapeutyczne kierowane są do odbiorców, którzy już znaleźli się w niekorzystnych okolicznościach, ich celem jest redukcja powstałych ujemnych emocji na gruncie negatywnych doświadczeń.

Bajki relaksacyjne pomagają w odprężeniu, regeneracji zasobów osobistych. Mogą stanowić wstęp do zajęć edukacyjnych lub terapeutycznych, ich rozluźniająca zakończenie lub też stanowić i zaproszenie, i nagrodę.

Bajki terapeutyczne dotyczyć mogą różnych sytuacji emocjonalnie trudnych:

- rozwojowych (adaptacja w przedszkolu/szkole, narodziny rodzeństwa, pierwsza wizyta u stomatologa/lekarza),
- losowych (choroba, śmierć w rodzinie, wypadek), w których mogą znaleźć się dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym.

Logopedyczna bajka terapeutyczna

Problemem rozwojowym, jak i losowym, może być dla dziecka zaburzona mowa (nieprawidłowości pierwotne lub wtórne). Utrudniona komunikacja z otoczeniem często powoduje silne, negatywne emocje, wymaga złożonej aktywności naprawczej. Zamyśl dedykowania bajek terapeutycznych dzieciom z problemami logopedycznymi przyczynił się do powstania nowego, autorskiego narzędzia – *logopedycznej bajki terapeutycznej*. Utwór ten łączy wcześniej wymienione funkcje bajek, jest uniwersalny, optymalny do wykorzystania w profilaktyce i terapii. Stworzenie tego nowego typu bajek terapeutycznych spowodowała własna obserwacja wzrastającej częstości występowania zaburzeń rozwoju językowego u dzieci, a także niewystarczającej uwagi kierowanej na emocje w procesie oddziaływania logopedycznego.

Czytelna kompozycja

Fabula logopedycznej bajki terapeutycznej opiera się na stałych punktach, które warunkują czytelną kompozycję i przekaz łatwy w odbiorze:

1. Wprowadzenie, prezentacja głównego bohatera w jego środowisku życia;
2. Charakterystyka pojawiającego się problemu;
3. Przedstawienie możliwości rozwiązania/pokonania problemu oraz wsparcie ze strony innych postaci bajkowych;
4. Wytrwała i systematyczna aktywność;
5. Osiągnięcie sukcesu;
6. Wzmacnianie/utrwalanie pozytywnych rezultatów;
7. Pomyślnie zakończenie.

Etapy te tożsame są z konstrukcją fabuły wszystkich bajek terapeutycznych, niemniej istotnym, nie zawsze obecnym w nich punktem jest wzmacnianie/utrwalanie pozytywnych rezultatów, co w logopedii jest szczególnie ważne. W tradycyjnych bajkach terapeutycznych problem rozwiązywany jest aktywnie i kreatywnie, niemniej jednorazowo. W utworach poświęconych problemom logopedycznym pokonywanie trudności jest procesem – najczęściej serią ćwiczeń i zadań, które muszą być systematycznie i wytrwale podejmowane. Zatem, gdy bohater logopedycznej bajki terapeutycznej, po złożonej i wytrwałej aktywności osiągnie sukces, często dzieli się nim (nową sprawnością, umiejętnością) z inną postacią posiadającą podobną trudność (młodsze rodzeństwo, nowy rówieśnik w grupie). Punkt ten ma podwójny cel: utrwalenie modelowej komunikacji oraz wzbudzenie empatii u dziecka.

Pozytywne rezultaty użycia bajek terapeutycznych warunkuje między innymi ich konstrukcja. Maria Molicka podaje stałe elementy tychże utworów (1 kolumna), które występują także w logopedycznej bajce terapeutycznej (kolumna 2).

Utwór zrealizowany wedle wskazanych składowych jest kompletny, pełny, sprzyja spokojnemu odbiorowi i skutecznej identyfikacji dziecka z postacią bajkową.

Tab. 1. Stałe elementy w logopedycznej bajce terapeutycznej

Stałe elementy (według Marii Molickiej)	Logopedyczna bajka terapeutyczna
główny temat	wada wymowy, zaburzenie komunikacji językowej
bohater, który doświadcza sytuacji trudnej emocjonalnie	dziecko lub postać niedorośła, które/a zmagają się z zaburzoną mową i negatywnymi emocjami
inne postacie bajkowe, które wspierają bohatera	rodzice, terapeuta/nauczyciel/logopeda, wspierający rówieśnicy/krewni
tło opowiadania charakteryzujące się optymistycznym nastrojem	pogodna charakterystyka postaci, sprzyjające otoczenie, łagodna fabuła

(W odniesieniu do: M. Molicka, 2011, *Biblioterapia i bajkoterapia*, Poznań.)

Źródło: opracowanie własne

Dwa poziomy analogii

Złożoność procesu oddziaływania logopedycznego wymaga szczególnej koncentracji i motywacji odbiorcy. Przy użyciu logopedycznej bajki terapeutycznej jest ona osiągnięta poprzez wspomniane utożsamianie się dziecka z postacią, śledzenie i naśladowanie jej aktywności. Głównym bohaterem logopedycznej bajki terapeutycznej jest najczęściej dziecko lub postać niedorośła, z którą mały odbiorca odczuwa swoistą więź.

Celem zwizualizowania problemów logopedycznych, zwłaszcza artykulacyjnych, i ich rozwiązań stosowane są w fabule dwa rodzaje obrazowania, co przedstawiają poniższe ilustracje (dobrebrane z bajek dotyczące tej samej wady wymowy – rotacyzmu, ćwiczenia tego samego typu).

– pojedyncza płaszczyzna analogii / analogia I stopnia

Odbiorca identyfikuje się z ożywionym bohaterem, drzewkiem – Jarzębinką (mającą trudność z wymową głoski *r*) a swój język w jamie ustnej z sówką w dziupli sówki, dzięki której artykułuje bajkowa postać.

Rys. 1. Ilustracja bajki, wizualizacja ćwiczeń (jedna plansza)

Źródło: D. Bełtkiewicz, 2013/2014, *Jesień – problem Jarzębinki*, [w:] *Bystry Las*, cykl logopedycznych bajek terapeutycznych w ramach programu Aktywne Łącza, Fundacja Drabina Rozwoju, Warszawa.

1. Sówka „maluje” ścianki dziupli, jamy ustnej Jarzębinki bohatera z rotacyzmem. (Odbiorca wykonuje pionowe ruchy języka od wewnętrznej strony policzków z obydwu stron, naprzemiennie)

– podwójna płaszczyzna analogii / analogia II stopnia

Dziecko identyfikuje się z bohaterem, dziewczynką – Rózią (mającą trudność z wymową głoski r), która wyobraża sobie, że jej język w jamie ustnej to dinozaur w jaskini.

Rys. 2. i 3. Ilustracje bajki, wizualizacja ćwiczeń (dwie plansze, przenikające się)

Źródło: D. Bettkiewicz, 2013, *Rromelek i Rrradek*, Wydawnictwo Dbajki/DODO4Story, Warszawa

1. Dinozaur (wymagowany przez Rózię) maluje ściany jaskini.

2. Rózia (realna postać bajkowa) wykonuje ćwiczenia języka.

(Odbiorca wykonuje pionowe ruchy języka od wewnętrznej strony policzków z obydwu stron, naprzemiennie).

Logopedyczne bajki terapeutyczne zarówno z bohaterem integralnym z główną postacią (sówka), jak i przez nią wymagowanym (dinozaur) są czytelne dla dzieci. Poprzez animizację (a czasami także wręcz personifikację) „bohatera organicznego”, który początkowo jest niewystarczająco ruchomy (obrazowanie części ciała dotkniętej niesprawnością czy chorobą jako odrębnego bohatera jest typowe w bajkach terapeutycznych stosowanych wobec problemów medycznych), dzieci chętniej angażują się w trening logopedyczny, chcąc pomóc postaci, a poprzez tę aktywność usprawniają własny narząd mowy.

Dotychczasowe rezultaty

Logopedyczna bajka terapeutyczna sprawdza się zwłaszcza wobec nieprawidłowości w zakresie artykulacji i płynności mowy. W celach profilaktycznych i terapeutycznych zostały zrealizowane przeze mnie bajki dotyczące problemów logopedycznych – pierwotnych i wtórnych: dyslalii (reranie, seplenienie), także w sytuacji skróconego wędzidełka podjęzykowego i przedwczesnej utraty uzębienia, jąkania, dwujęzyczności (trudność z różnicowaniem i prawidłową realizacją głosek). Bajki zostały wydane w formie multimedialnej i tradycyjnej, wraz ze

scenariuszami zajęć dla terapeutów, nauczycieli i rodziców. Przeprowadzone badania z użyciem tychże utworów przyniosły następujące rezultaty:

- podniesiona motywacja do działania poprzez „kontakt” z bohaterem bajkowym,
- zwiększona koncentracja na treningu logopedycznym,
- mniejsze znużenie powtarzalnością ćwiczeń,
- chętna realizacja ćwiczeń o wyższym stopniu trudności, powodujących wstępny dyskomfort.
- Pozytywny odbiór i skuteczność utworów objawiały się także w:
 - prośbach dzieci o użycie bajki podczas kolejnych spotkań,
 - autorefleksjach dotyczących związku bohatera z dzieckiem („też nie umiem tego wypowiedzieć, jak ta dziewczynka”, „mój język jest tak samo leniwy” etc.),
 - kontynuowaniu treningu logopedycznego przez dzieci w domu (pozytywne nastawienie rodziców do wykorzystania gotowego, sprawdzonego materiału).

Wspomniane we wstępie warunki skutecznego oddziaływania, dzięki logopedycznej bajce terapeutycznej, są łatwiejsze do zrealizowania. Odczytanie całej fabuły podczas pierwszej sesji/spotkania daje dziecku pełny obraz sytuacji, zamierzonych środków oraz osiągalnego sukcesu. Utożsamianie się z bohaterem, klimat zabawy i przygody (Bełtkiewicz 2013) powoduje systematyczną realizację zaleceń. Uczucie łączności z bohaterem, poczucie sukcesu (a także forma łatwa do kontynuacji treningu w warunkach domowych) sprzyja utrwalaniu osiągniętych przez dziecko rezultatów.

Warunki zastosowania

Logopedyczne bajki terapeutyczne są z powodzeniem realizowane podczas zajęć indywidualnych i grupowych. Warto raz jeszcze podkreślić, że głównym warunkiem efektywnego oddziaływania tego narzędzia jest właściwe uchwycenie przez odbiorcę analogii, która ukryta jest w swoistej metaforze. Podczas badań własnych wszystkie dzieci zauważyły podobieństwo między fabułą a swoimi doświadczeniami (w wymiarze emocjonalnym i językowym). Dzieci, u których rozumienie metafor oraz naśladownictwo prezentowanych modeli (FAS, spektrum autyzmu) jest zaburzone mogą mieć trudność z odkryciem analogii i trwałym przejęciem wzorców językowych oraz zachowania, prezentowanych przez postać bajkową. Realizowanie tychże modeli może mieć w takich przypadkach charakter chwilowy (jedynie na czas prezentacji utworu) lub krótkotrwały, niemniej częsta powtarzalność może utrwalić pewne pożądane rezultaty. Wybór bajki powinien być podyktowany celem oddziaływania (zapotrzebowanie i oczekiwany efekt), utwór zaś skoncentrowany na konkretnym problemie językowym. Dobór kreacji „bohatera organicznego”, którego ma naśladować dziecko, jest drugorzędny, niemniej istotny.

Zakończenie

Logopedyczna bajka terapeutyczna stanowi interdyscyplinarne narzędzie, które w skuteczny sposób motywuje dzieci do podjęcia aktywności profilaktycznej i terapeutycznej wobec rozwoju języka, a także – zintegrowanych z nim – emocji.

Już blisko trzydzieści lat temu zauważono wielowymiarową specyfikę logopedii, co zawiera się w stwierdzeniu Elżbiety M. Minczakiewicz:

Różnorodność zarówno treści teoretycznych, jak i problemów badawczych stanowiących o rozległości logopedii wydaje się wskazywać na jej interdyscyplinarny charakter. Jak z powyższego wynika, wszystkie działy logopedii koncentrują się wokół zasadniczego przedmiotu, a więc mowy, integrując na jej płaszczyźnie treści medyczne, psychologiczne, językoznawcze, pedagogiczne, a nawet artystyczne.

Dziś, logopedia staje przed nowymi wyzwaniami, terapeuci mowy odczuwają silne zapotrzebowanie na skuteczne techniki, metody i narzędzia. Włączenie bajkoterapii do profilaktyki i terapii mowy, tworzenie nowych logopedycznych bajek terapeutycznych – łączących elementy lingwistyki, literatury, psychologii, pedagogiki – wobec różnych wad i zaburzeń jest jedną z innowacyjnych i atrakcyjnych propozycji dla współczesnych logopedów.

Bibliografia

- Bautsz-Sontag A., 2013, *Literatura w terapii dzieci*, Katowice.
- Bełtkiewicz D., 2013, *A New Horizon in Logopaedics: Speech Therapeutic Story – Innovative Use of a Story in the Therapy of Children Speech Impediments*, „Procedia – Social and Behavioral Sciences”, vol. 106, s. 149–163.
- Bełtkiewicz D., 2013, *Czuj się dobrze, mów dobrze – logopedyczna bajka terapeutyczna*, „Biblioterapeuta”, nr 4 (65), Wrocław.
- Bełtkiewicz D., 2016, *Ewaluacja rezultatów zastosowania bajkoterapii wobec rozwiązywania konfliktów*, [w:] *Pedagogická diagnostika a evaluace*, red. P. Franiok, Ostrava.
- Minczakiewicz E.M., 1987, *Logopedia*, Kraków.
- Molicka M., 2002, *Bajkoterapia. O lękach dzieci i nowej metodzie terapii*, Poznań.
- Molicka M., 2011, *Biblioterapia i bajkoterapia*. Poznań.
- Ostasz M., 2008, *Od Konopnickiej do Kerna. Studium wiersza pajdialnego*, Kraków.
- Ostasz M., 2010, *O spójności wierszy dziecięcych jako scenariuszy ćwiczeń logopedycznych*, [w:] *Logopedia u progu XXI wieku*, red. M. Młynarska, T. Smereka, Wrocław.
- Pawłowska-Jaroń H., 2011, *Wykorzystanie wierszy Jana Brzechwy w logoterapii*, „Studia Logopaedica IV”, nr 96, s. 413–418.
- Szulc W., 2011, *Arteterapia. Narodziny idei, ewolucja teorii, rozwój praktyki*, Warszawa.

Przykłady utworów

- Bełtkiewicz D., 2013/2014, *Jesień – problem Jarzębinki*, [w:] *Bystry Las*, cykl logopedycznych bajek terapeutycznych w ramach programu Aktywne Łąca, Fundacja Drabina Rozwoju, Warszawa.
- Bełtkiewicz D., 2013, *Rromeek i Rrradek*, Wydawnictwo Dbajki/DODO4Story, Warszawa.

Stimulation of child language and emotional development through the use of speech therapeutic story

Abstract

In contemporary speech therapy there is a need for new, effective methods and tools for preventive and therapeutic action, especially in the case of children. A good practice is the use of fairy-tale therapy in logopaedics, to be precise the use of speech therapeutic stories. Such a piece of writing deals with a specific logopaedic problem and contains a strategy to overcome it (instructions, a series of exercises interwoven with the plot). A speech therapeutic story facilitates the acquisition and the consolidation of the accurate realisation of the linguistic pattern, as well as of a proper emotional attitude towards the articulation problem. The text helps to eliminate speech impediments and language communication disorders, simultaneously reducing the child's anxiety. The tool can be used by speech therapists in both prevention and therapy. Moreover, due to its composition, it is also possible to use the story at home by the parents in order to strengthen the positive results.

Keywords: stimulation of child's development, child's linguistic development, child's emotional development, bibliotherapy, fairy-tale therapy, fairy-tale therapy in speech therapy, therapeutic stories, speech therapeutic story, logopaedic prevention, logopaedic therapy